

ANGELA MARIA TATU

CURS DE DREPT PENAL

- Partea generală -

Volumul 2

CUPRINS

TITLUL 8

RĂSPUNDEREA PENALĂ

CAPITOLUL I

Considerații generale privind răspunderea penală 9

CAPITOLUL II

Reglementarea juridică și principiile răspunderii penale 11

CAPITOLUL III

Cauzele care înlătură răspunderea penală 19

TITLUL 9

TEORIA SANCTIUNILOR ÎN DREPTUL PENAL

CAPITOLUL I

Considerații generale 35

CAPITOLUL II

Pedepsele 45

SECȚIUNEA 1

Pedepsele aplicabile persoanei fizice 45

SECȚIUNEA 2

Pedepsele complementare 61

SECȚIUNEA 3

Pedepsele accesorii 70

SECȚIUNEA 4

Pedepsele aplicabile persoanei juridice 73

SECȚIUNEA 5

Calculul pedepselor 81

CAPITOLUL III

Răspunderea penală a minorilor 83

SECȚIUNEA 1

Aspecte generale 83

SECȚIUNEA 2

Măsurile educative 94

Respect pentru oameni și cărți

CAPITOLUL IV

Măsurile de siguranță.....	117
SECȚIUNEA 1	
Considerații generale	117
SECȚIUNEA 2	
Măsurile de siguranță în special	120

TITLUL 10

APLICAREA ȘI EXECUTAREA PEDEPSELOR

CAPITOLUL I

Individualizarea pedepselor.....	137
SECȚIUNEA 1	137
Considerații generale	137
SECȚIUNEA 2	140
Modalități de individualizare a pedepsei	140
SECȚIUNEA 3	142
Individualizarea judiciară	142

CAPITOLUL II

Individualizarea judiciară a executării pedepselor	169
SECȚIUNEA 1	170
Renunțarea la aplicarea pedepsei.....	170
SECȚIUNEA 2	177
Amânarea aplicării pedepsei.....	177
SECȚIUNEA 3	195
Suspendarea executării pedepsei sub supraveghere	195
SECȚIUNEA 4	212
Liberarea condiționată.....	212

TITLUL 11

CAUZELE CARE ÎNLĂTURĂ SAU MODIFICĂ EXECUTAREA PEDEPSELOR. CAUZE CARE ÎNLĂTURĂ CONSECINȚELE CONDAMNĂRII

CAPITOLUL I

Grațierea.....	233
-----------------------	------------

CAPITOLUL II

Prescripția	241
--------------------------	------------

CAPITOLUL III

Reabilitarea – cauză de înlăturare a consecințelor condamnării	247
---	------------

BIBLIOGRAFIE.....	253
--------------------------	------------

Titlul

8

RĂSPUNDEREA PENALĂ

CAPITOLUL I

Considerații generale privind răspunderea penală

Alături de infracțiune și sancțiuni, ca instituții de bază ale dreptului penal, răspunderea penală reprezintă o altă instituție fundamentală a dreptului penal între cele trei existând o strânsă interdependență. Răspunderea penală reprezintă o formă a răspunderii juridice, fiind o componentă a acesteia, alături de răspunderea civilă, administrativă sau disciplinară.

Pentru a fi antrenată răspunderea penală trebuie săvârșită o infracțiune, deoarece în lipsa comiterii unei asemenea fapte, răspunderea penală nu subzistă. În acest sens, art. 15 alin. 2 C.pen. statuează că: **„Infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale“**. Deci, va exista răspundere penală în situația unui raport juridic de conflict, temeiul răspunderii penale fiind infracțiunea. Din momentul comiterii infracțiunii se naște dreptul statului de a trage la răspundere penală pe infractor și obligația acestuia de a se supune rigorilor legii, ca urmare a încălcării normei de drept penal.

În acest context, noțiunea de răspundere juridică desemnează obligația unei persoane de a răspunde pentru consecințele faptei sale ilicite, respectiv de a suporta o anumită consecință juridică sau sancțiune. Deci, prin răspundere penală vom înțelege obligația infractorului de a răspunde ca urmare a actelor sale delictuoase și de a suferi pedeapsa prevăzută de lege pentru ele.¹ Altfel spus, **prin răspundere penală este desemnată obligația făptuitorului de a se supune un unui proces penal prin care urmează să i se aplice și să suporte o sancțiune penală.**

De cele mai multe ori ordinea de drept este asigurată printr-o conduită conformă a membrilor societății cu regulile de conviețuire socială. Altfel spus, conduita acestora este una de conformare, prin respectarea tuturor normelor și deci și a celor de drept penal. Alteori însă normele de drept penal sunt încălcate prin săvârșirea unor infracțiuni, ceea ce impune tragerea la răspundere penală a infractorilor prin intermediul nașterii și desfășurării unor raporturi juridice penale de conflict sau de constrângere.²

¹ N. Giurgiu, *Drept penal general*, Editura Sunset, Iași, 1997, p. 379.

² Idem, p. 381.

Noțiunea de răspundere penală nu se confundă cu cea de responsabilitate ori culpabilitate penală, întrucât aceasta din urmă desemnează aptitudinea unei persoane care a împlinit vârsta de 14 ani, vocația acesteia de a acționa cu vinovăție, în timp ce răspunderea penală presupune întotdeauna asumarea unei obligații determinate de a suporta rigorile legii penale. Rezultă că, numai o persoană responsabilă din punct de vedere penal (responsabilitatea este o condiție prealabilă, dar nu suficientă pentru nașterea răspunderii penale) care a săvârșit o infracțiune va putea fi trasă la răspundere penală.

De fapt, scopul procesului penal constă în tragerea la răspundere penală a celor ce au săvârșit infracțiuni astfel încât fiecare persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală.

În literatură s-a definit **răspunderea penală ca fiind raportul juridic de conflict de constrângere, născut ca urmare a săvârșirii infracțiunii între stat, pe de o parte, și infractor, pe de altă parte, raport complex al cărui conținut îl formează dreptul statului de a trage la răspundere pe infractor, de a-i aplica sancțiunea prevăzută de lege, de a-l constrânge să o execute, precum și obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune sancțiunii aplicate.**³

Apreciem că răspunderea penală nu se confundă cu raportul juridic penal. Desigur că realizarea răspunderii penale este posibilă numai în cadrul unui raport penal de conflict, ceea ce presupune o încălcare a unei norme de drept penal, ca urmare a săvârșirii unei infracțiuni, însă raportul juridic de drept penal antrenează pe lângă obligația infractorului de a suporta pe calea unui proces penal consecințele faptei sale, și o serie de alte relații complexe atât de drept material cât și procesual, deci și alte drepturi și obligații: dreptul statului de a-l pedepsi pe infractor, dreptul statului de a-i aplica o sancțiune penală, dreptul statului de a uza de forța de constrângere în vederea executării sancțiunii etc.

Conținutul răspunderii penale este dat de totalitatea obligațiilor ce decurg din starea de infractor, respectiv: obligația infractorului de a se supune activității de trageră la răspundere penală, de a se supune executării hotărârii de condamnare și de a suporta sancțiunile cu caracter penal luate împotriva sa (pedepse, măsuri educative, măsuri de siguranță, măsuri de ocrotire).

³ C. Bălin, *Manual de Drept Penal. Partea Generală*, Editura All, București, 1997, p. 303, A. Ungureanu, *Drept penal român. Partea generală*, Editura Lumina Lex, București, 1995, p. 238.

CAPITOLUL II

Reglementarea juridică și principiile răspunderii penale

După cum sunt organizate și ierarhizate dispozițiile Codului penal, se poate observa că răspunderii penale i se rezervă un loc nu foarte detaliat, legiuitorul folosind termenul de „răspundere penală” atunci când reglementează instituția răspunderii penale a minorului (art. 113 – 134 C.pen.), a persoanei juridice (art. 151 - 153 C.pen.) sau când stabilește și dezvoltă cauzele care înlătură răspunderea penală (art. 152 și urm. C.pen.)

Prin noțiunea de principii ale răspunderii penale sunt desemnate „toate acele idei directe și reguli de drept care își găsesc aplicare în întreaga reglementare a răspunderii penale”.⁴

În ce privește numărul și felul acestor principii punctele de vedere ale autorilor în materie penală sunt împărțite. Cu toate acestea se recunoaște incidența în această materie a unor principii fundamentale ale dreptului penal cum sunt: legalitatea răspunderii penale, infracțiunea unic temei al răspunderii penale, caracterul personal al răspunderii penale, individualizarea răspunderii penale, principiul umanismului răspunderii penale. De asemenea, își găsesc aplicare și unele principii instituționale, specifice răspunderii penale: principiul inevitabilității răspunderii penale, principiul unicității răspunderii penale și principiul prescriptibilității răspunderii penale.

1. Principiul legalității răspunderii penale

Acest principiu se desprinde din dispozițiile art. 1 C.pen. care reglementează principiul legalității incriminării, cât și legalitatea pedepsei. În conformitate cu aceste dispoziții nașterea, desfășurarea și soluționarea raportului juridic de drept penal are loc pe baza legii și în strictă conformitate cu legea.⁵ Potrivit **art. 1**

⁴ C. Bulai, *op. cit.*, p. 39.

⁵ C. Bulai, *op. cit.*, p. 39, C-tin Mitrache, Cristian Mitrache, *op. cit.*, p. 304, A. Boroș, *Drept penal, Partea generală*, Editura All Beck, București, 1999, p. 258.

C.pen. legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni. Nicio persoană nu poate fi sancționată pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală la data când a fost săvârșită. Art. 2 C.pen. statuează că legea penală prevede pedepsele aplicabile și măsurile educative ce se pot lua față de persoanele care au săvârșit infracțiuni, precum și măsurile de siguranță care se pot lua față de persoanele care au comis fapte prevăzute de legea penală. Nu se poate aplica o pedeapsă ori nu se poate lua o măsură educativă sau o măsură de siguranță dacă aceasta nu era prevăzută de legea penală la data când fapta a fost săvârșită. Nicio pedeapsă nu poate fi stabilită și aplicată în afara limitelor generale ale acesteia.

În literatura de specialitate,⁶ prin prisma principiului legalității răspunderii penale, s-a propus o formulare completă a art. 15 alin. 2 C.pen., în sensul că „nici o persoană nu poate fi trasă la răspundere penală decât numai în temeiul, cazurile și condițiile prevăzute de lege.”

În acest sens, legalitatea răspunderii penale este realizată prin legalitatea incriminării (legiuitorul stabilește care fapte constituie infracțiuni), cât și prin legalitatea sancțiunilor penale (legiuitorul înscrie în legea penală natura, felul, durata fiecărei sancțiuni, condițiile de aplicare etc.).

În ce privește răspunderea penală, legiuitorul are dreptul, dar și obligația exclusivă de a stabili regimul juridic general al răspunderii penale, fixându-i temeiul, conținutul și limitele. Tot legiuitorul fixează cadrul general al criteriilor privind individualizarea răspunderii penale, precum și indicarea limitativă și expresă a cazurilor și condițiilor în care este înlăturată răspunderea penală, înlocuită, agravată sau atenuată. De asemenea, legiuitorul este cel care stabilește cadrul procesual de tragere la răspundere penală a celor ce au săvârșit infracțiuni și limitele acestui cadru.

Potrivit art. 173 C.pen., **prin lege penală se înțelege orice dispoziție cu caracter penal cuprinsă în legi organice, ordonanțe de urgență sau alte acte normative care la data adoptării lor aveau putere de lege.**

2. Infracțiunea unicul temei al răspunderii penale

Principiul se desprinde din dispozițiile art. 15 C.pen. și constă în aceea că răspunderea penală este antrenată numai în situația în care s-a săvârșit o infracțiune, respectiv o faptă, săvârșită cu vinovăție, prevăzută de legea penală, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o. Mai mult, potrivit **art. 15 alin. 2 C.pen. infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale.**

Rezultă că, răspunderea penală nu poate exista atunci când se întemeiază pe simpla pericolozitate socială a unei persoane, atâta vreme cât aceasta nu s-a materializat prin săvârșirea unei infracțiuni ori pe simpla manifestarea exterioară a omului, deoarece trebuie să existe și să fie dovedită vinovăția acestuia. Răspun-

⁶ N. Giurgiu, *op. cit.*, p. 386.

de rea penală survine numai în momentul dovedirii faptei și vinovăției, prezumția de nevinovăție a unei persoane existând până la rămânerea definitivă a unei hotărâri de condamnare.⁷ Pornind de la prevederile **art. 174 C.pen., răspunderea penală are în vedere atât infracțiunea consumată, cât și fapta tentată pedepsibilă săvârșită de autor, coautor, instigator sau complice.**

3. Principiul caracterului personal al răspunderii penale

Potrivit acestui principiu răspunderea penală are caracter personal, în sensul că ea incumbă fiecărei persoane care a săvârșit o faptă care potrivit legii constituie infracțiune. Din trăsătura infracțiunii de a fi o faptă săvârșită cu vinovăție, aceasta desemnând poziția psihică a celui ce a săvârșit infracțiunea față de fapta comisă și față de urmările socialmente periculoase produse, rezultă că numai cel ce a participat la săvârșirea unei infracțiuni în calitate de autor, instigator sau complice poate fi tras la răspundere penală și numai acestuia i se poate aplica o pedeapsă.

În aceste condiții în dreptul penal nu este admisă răspunderea pentru fapta altuia, răspunderea colectivă ori de grup a persoanelor legate între ele prin raporturi personale (de familie, religioase etc.) pentru faptele săvârșite de unul sau unii din membrii acestora. Noul Cod penal consacră însă răspunderea persoanei juridice în dreptul nostru penal, fără a exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte. (art. 135 C.pen.)

Personalitatea răspunderii penale presupune și personalitatea pedepselor sau măsurilor educative, astfel că acestea trebuie aplicate și executate de cei împotriva cărora se dispun acestea. Astfel, moartea infractorului determină stingerea răspunderii penale și a sancțiunii aplicate. Ori de câte ori se constată că infractorul a decedat pe parcursul procesului penal, se va dispune de către procuror clasarea cauzei potrivit art. 315 C.pr.pen.. raportat la art. 16 lit. f C.pr.pen., iar instanța de judecată va dispune încetarea procesului penal potrivit art. 396 alin. 6 C.pr.pen..

În literatură⁸ s-a ridicat problema răspunderii penale internaționale a unor entități cum ar fi: statul, organizațiile internaționale, persoane fizice, persoane juridice de drept intern. Astfel, în trecut, pentru crimele internaționale (purtarea unui război de agresiune) răspundea material și politic statul, ca subiect clasic de drept penal internațional. O dată cu înființarea Tribunalului Militar de la Nuremberg și Tokyo se reglementează răspunderea internațională a unei persoane fizice pentru crime internaționale: crime împotriva păcii, crime de război, crime împotriva umanității. Poate fi în schimb antrenată răspunderea politică, materială ori morală a statului, dar nu cea penală.

⁷ A. Ungureanu, *op. cit.*, 240.

⁸ B. Onica-Jarka, *Jurisdicția penală internațională*, Editura C.H. Beck, București, 2006, p. 105 și urm.

4. Principiul individualizării răspunderii penale

În conformitate cu acest principiu răspunderea penală trebuie diferențiată funcție de natura infracțiunii săvârșite, de gravitatea acesteia și de persoana infractorului. Formele individualizării sunt: legală, judiciară și administrativă.

Individualizarea legală este realizată de legiuitor prin norma de incriminare adoptată. Legiuitorul stabilește astfel felul și durata sancțiunilor ce se pot aplica celor care au săvârșit infracțiuni, conturând exact modul de tragere la răspundere penală a acestora. Sunt prevăzute condițiile tragerii la răspundere penală, situațiile când o faptă constituie infracțiune, felul și limitele sancțiunilor care se aplică pentru cei care au încălcat legea penală, în ce condiții o faptă nu constituie infracțiune, când nu poate fi antrenată răspunderea penală sau când nu poate fi executată o pedeapsă etc. În ce privește pedepsele, se stabilește un minim și un maxim, sunt prevăzute pedepse principale alternative etc.

Individualizarea judiciară a răspunderii penale și pedepsei este atributul instanțelor judecătorești care vor stabili pedeapsa determinată funcție de infracțiunea săvârșită, sens în care vor proceda potrivit dispozițiilor art. 74 C.pen. Va alege între pedepsele principale, aplicând o singură pedeapsă principală, va putea să aplice sau nu pedepse complementare sau accesorii, va stabili durata de executare a acestora. În privința minorilor infractori, instanța de judecată va aplica măsuri educative. Între soluțiile adoptate pe latură penală enumerăm: procurorul poate dispune clasarea cauzei sau trimiterea în judecată a infractorului prin rechizitoriu sau se poate încheia un acord de recunoaștere a vinovăției între procuror și infractor care poate fi admis sau respins de către instanța de judecată potrivit art. 478 și urm C.pr.pen.; în ce privește instanța de judecată aceasta poate adopta oricare din soluțiile prevăzute de art. 396 C.pr.pen.: renunțarea la aplicarea pedepsei, amânarea aplicării pedepsei, achitarea, încetarea procesului penal, condamnarea infractorului.

Prin individualizarea administrativă înțelegem stabilirea modului de executare a sancțiunilor, individualizare care are loc în cursul ultimei faze a procesului penal aceea a punerii în executare a sancțiunilor. Se va vor avea în vedere pericolozitatea faptei, dar și a infractorului. Cadrul prevăzut de Codul penal este completat de Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor educative privative de libertate, precum și de Legea nr. 253/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor educative neprivative de libertate.

5. Principiul umanismului răspunderii penale⁹

Acest principiu rezidă din modul cum este reglementată și din conținutul constrângerii juridice, care trebuie să intervină ori de câte ori se încalcă o normă

⁹ A se vedea A. Tatu, *Umanismul dreptului penal în materia pedepselor și măsurilor preventive*, Revista Universul Juridic, București, nr. 1/2017.

de drept penal ca urmare a săvârșirii unei infracțiuni. În procesul de tragere la răspundere penală a celor care au comis infracțiuni nu se urmărește degradarea sau umilirea persoanelor care intră în conflict cu legea penală, supunerea acestora la rele tratamente, inumane ori degradante, ci reeducarea și reinserția socială a infractorilor cât mai eficient.

Principiului umanismului dreptului penal se reflectă în dreptul penal și în ce privește sancțiunile de drept penal, și inclusiv în modul de calcul a pedepselor și măsurilor preventive. În ce privește modul de calcul este consacrat sistemul „zilelor pline”. De asemenea, umanismul dreptului penal rezidă și în materia computării pedepselor și măsurilor preventive executate atât pe teritoriul țării noastre, cât și în afara teritoriului țării noastre, dar și cu privire la posibilitatea liberării condiționate înainte de executarea integrală a unei pedepse în condițiile prevăzute de lege. Codul penal permite computarea duratei măsurilor preventive privative de libertate, perioada în care o persoană a fost supusă unei măsuri preventive privative de libertate scăzându-se din durata pedepsei închisorii pronunțate.

De asemenea, tot ca expresie a principiului umanismului, în art. 57 C.pen. este prevăzută neaplicarea pedepsei detențiunii pe viață sau înlocuirea detențiunii pe viață cu închisoarea. Astfel, potrivit art. 57 C.pen., dacă la data pronunțării hotărârii de condamnare inculpatul a împlinit vârsta de 65 de ani, în locul detențiunii pe viață i se aplică pedeapsa închisorii pe timp de 30 de ani și pedeapsa interzicerii exercitării unor drepturi pe durata ei maximă. În cazul în care cel condamnat la pedeapsa detențiunii pe viață a împlinit vârsta de 65 de ani în timpul executării pedepsei, pedeapsa detențiunii pe viață poate fi înlocuită cu pedeapsa închisorii pe timp de 30 de ani și pedeapsa interzicerii exercitării unor drepturi pe durata ei maximă, dacă a avut o bună conduită pe toată durata executării pedepsei, a îndeplinit integral obligațiile civile stabilite prin hotărârea de condamnare, afară de cazul când dovedește că nu a avut nicio posibilitate să le îndeplinească, și a făcut progrese constante și evidente în vederea reintegrării sociale. (art. 58 C.pen.)

Principii specifice răspunderii penale

1. Principiul inevitabilității răspunderii penale

Se pleacă de la ideea potrivit căreia cine săvârșește o infracțiune trebuie să fie tras la răspundere penală și să suporte consecințele faptei sale plin aplicarea legii. Deci, răspunderea penală reprezintă consecința inevitabilă a săvârșirii unei infracțiuni.¹⁰

Acest principiu este în strânsă legătură cu principiul oficialității procesului penal, potrivit căruia organele judiciare trebuie să acționeze din oficiu ori de câte ori s-a săvârșit o infracțiune, altfel spus să realizeze activitatea de tragere la răspundere penală prin punerea în mișcare a acțiunii penale și exercitarea ei din

¹⁰ A. Boroș, *op. cit.*, p. 260.